

KARS YÖRESİNE AİT MANİLERDEN HAREKETLE MANİLERİN PSİKANALİTİK YAKLAŞIMLA ÇÖZÜMLENMESİ ÜZERİNE BİR DENEME

Cüneyt DİNLER*

ÖZ

19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan psikanalitik kuram edebiyatta da kullanılmaya başlanmış ve birçok edebi metnin çözümlenmesinde bu yöntemle başvurulmuştur. Şimdiye kadar maniler üzerine yapılan çalışmalar genellikle manilerin konusuna ve biçimsel yapısına göre tasnif edilmesi yönündedir. Bu çalışmada psikanalitik kuram hakkında kısa bilgi verdikten sonra maninin günümüze değin yapılmış olan genel tanımına getireceğimiz birkaç eleştiriden hareketle, Kars yöresine ait manileri psikanalitik yöntemle çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu yolla da manilerde yer alan imge ve sembollerle mensup olduğu toplumun bilinçaltının yansımaları ve ne şekilde yansıdığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Psikanalizm, Mani, Çözümleme, Halk Edebiyatı, Folklor

AN ESSAY ON PSYCHOANALYTIC ANALYSIS OF MANİS FROM THE STANDPOINT OF MANİS BELONGİNG TO KARS REGION

ABSTRACT

Psychoanalytic theory which emerged at the end of the 19. century had been used in literature and this method has been applied in the analysis of many literary texts. So far, the studies of manis often on the subject of manis and classification about its formal structure. In this study, after giving brief information about the psychoanalytic theory of manis, we will try to resolve manis that belong to the Kars region with psychoanalytic method by the help of a few remarks which have been done for the general definition of them up to now. In this way we will try to explain what is reflected about the subconscious of the society that the manis belong to and how it is reflected by the images and symbols used in them.

Keywords: Psychoanalyze, Mani, Analysis, Folk Literature, Folklore

Öncülüğünü Avusturyalı hekim Sigmund Freud'un yaptığı Psikanalitik kuram 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve birtakım psikolojik hastalıkların nedenlerinin araştırılması sonucu bilinçaltı kavramına ulaşılmasıyla başlamıştır. Bilinçaltı kavramı; çocukluk döneminde kişiye acı, ıstırap veren ya da toplum tarafından ayıplandığı düşünülen duygu istek düşünce ve dürtülerin bastırılması sonucu oluşur ve bastırılmış olan bu yaşantılar kendini açıktan açığa ifade edemediği için rüya, hayal, fantezi ve dil sürçmeleri şeklinde kendini simge ve sembollerle açığa çıkarır. Birey bu yolla da psikolojik olarak rahatlamış olur.

Freud insan davranışlarının bilinçaltının etkisinde olduğunu ve davranışların incelenerek bilinçaltı hakkında ipucu elde edilebileceğini ifade eder. Bir başka deyişle davranışları yönlendiren bilinçaltındaki bastırılmış arzular olduğunu savunur. Bilinçaltının kaynağını araştırırken mitleri, peri masallarını, batıl inanç, şaka ve tabuları temel dayanak olarak görür.

Freud ve Jung'un etrafında oluşmuş olan Psikanalitik okul, halkbilimi ürünlerinin kaynağını düş, imge ve hayallerle açıklamaya çalışmış ve halk bilimi ürün ve olaylarını cinsel organ simgesi veya birleşme ögesi olarak açıklayıp çözümlenmeye dayandırmışlardır. Çocukluktaki bastırılmış cinsel arzuların ve korkuların simgesel kılıklarda düşlerde ortaya çıktığı ve bastırılan cinsel arzuların uyanıklık halinde serbest kalarak rüya ve fanteziye dönüştüğü fikrini ileri sürmüşlerdir(Çobanoğlu 2010:165-166).

Bundan hareketle de psikolojik birçok hastalığa bilinçaltına atılan doyurulmamış arzu ve isteklerin neden olduğu görüşünü savunurlar. Bunun için davranış bozukluklarına veya belirtilerinden ziyade onun altında yatan nedenleri araştırmak gerekir.

* Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, cuneytdinler@hotmail.com

Psikanalizin temel amacı insan davranışlarının temelinde yatan bilinçdışı unsurları bularak onun nedenlerini bilimsel verilerle ortaya koymaktır (Emre 2006: 158). Olaylar ve davranışlar, nedensellik ilkesine dayandırılarak incelenir.

Freud'un yaklaşımındaki ikilemler olan erkek-dişi, fallus-vajina; Jung'da bilinçli olma-bilinçdışı olma, yaşam-ölüm, tanrı-şeytan biçiminde karşımıza çıkar (Çobanoğlu 2010: 174). Jung Freud gibi her şeyi cinsellikle açıklamak yerine biraz daha yumuşatarak toplumsallaştırmıştır.

Maninin Genel Tanımı Üzerine

Manilerin genel olarak yapılan tanımları şu şekilde çıkmaktadır: Genellikle 7 hece ve tek dördlükten oluşan (Yardımcı 2002: 22), anonim halk edebiyatının en kısa ve en yaygın türüdür. İlk iki mısranın doldurma, son iki mısranın ise asıl söylenmek istenenin yer aldığı bölümdür. Manilerin yedi heceden fazla veya az sayıda hecelileri olduğu gibi dört dizeden az veya fazla sayıda dizeli olanları da mevcuttur (Oğuz 2011: 240). Manilerde dize ve her dizedeki hece sayısının değişiklik göstermesi zamanla sözcük veya hecelerin düşmesinden değil o şekilde yaratıldıklarındandır. Burada esas olan anlamın tamamlanmış olmasıdır (Karabaş 1999: 66-69).

Maninin tanımı yapılırken genel olarak üzerinde durulan diğer bir husus manilerin ilk yarılarının anlamsız oldukları veya doldurma oldukları yönündeki görüştür. Buradan hareketle âşıkların doğaçlama söyledikleri manileri oluştururken ilk iki dizinin asıl anlatılmak istenen son iki dizeyi oluşturmak için zaman kazanma yolu olarak görülmesidir (Boratav 1973: 189). Âşıklarla yaptığımız sohbetlerde doğaçlanan dördlükleri nasıl oluşturduklarına dair sorular yönelttik. Âşıklar şiir inşa tekniklerini önce asıl anlatılmak istenen son iki dizeyi bulup ilk iki dizeyi de bunun üzerine ekleyerek oluşturduklarını ifade ettiler.

Ayrıca derlemelerde mani söyleyen kişinin zaman zaman ilk iki dizeyi hatırladığını son iki dizinin ise hatırlarına gelmediklerini gözlemledik. Bu da ilk iki dizinin önemsiz olmadığını kanıtlar niteliktedir. İlk iki dizinin hatırlanıp son iki dizinin hatırlanmaması bize ilk iki dize ile son iki dize arasında birbirini tamamlayan bir anlam bütünlüğü ve bağı olduğunu ancak sadece bu manide istisna olarak bu bağı zayıf olduğunu dolayısıyla hatırlanmadığını gösterir. Ayrıca derleme esnasında maniye çağrıştıran unsurlar arasında ilk sözcük (Karabaş 1999: 92), anılar ve o anki maniye çağrıştıran uyarıcılar yer alır. Derleme sırasında mani anlatıcısının dışarıda bir evin üstüne çıkmış oğlunun gelmesini bekleyen bir anneyi görünce söylediği şu maniye örnek gösterebiliriz.

Dam üsde duran gız
Bayram geldi dolan gız
Bayram gurbansız olmaz
Canım sana gurban gız

Manilerin Psikanalitik Yaklaşım ile İncelenmesi

Bireyler gibi halkların ve toplumların da kendine özgü davranışları ve eğilimleri mevcuttur (Jung 2006: 325). Psikanaliz, bir sanat yapıtındaki bazı özellikler ile yapıtın yaratıcısının mahrem ve özel yaşamı arasında ilişki olduğunu (Jung 2006: 310) ileri sürer. Bu da manilerin yaratıcısı olduğu toplum hakkında bilgi edinilmesini sağlar.

Manilerin ilk yarıları ile ikinci yarıları arasında ilk başta göze çarpan belirgin bir anlam ilişkisi olmayabilir. Ancak derinlemesine bakıldığında ilk yarı ve ikinci yarı arasında sıkı bir anlam ilişkisi olduğu görülür.

Maniler yaratılırken toplumun bastırılmış, bilinçaltına atılan dürtülerinin manilerin ilk yarılarında simgesel ifadelerle karşımıza çıktığını görüyoruz. Manide bir bütün olan anlam ilk iki dizede simgesel ifadelerle; son iki dizede ise açıkça ifade edilmiştir.

Bulağa yağdı piyan

İsdandı patlar yüyen
Ezelden beğenmirdin¹
Goynuna girdim oyan

Yukarıdaki manide bulak kutsallığı temsil eder. Yağan piyan ise göğün yeri dölleme biçimidir. Burada üçüncü dizede olan ezel ile ilk kutsal evlilik olarak kabul edilen gökle yerin evliliğine telmihte bulunulmuştur. Bulak aynı zamanda *rehberlik eden ve süreklilik* (Eliade 2003: 206) manasına geldiği için yapılan bu evlilikte yol gösterici olduğu ifade ediliyor. Ayrıca ikinci dizede paltarın ıslanması ile de evlilikte kadın ve erkeğin ilk cinsel birleşmesinde meydana gelen kanama da anlatılmıştır. Bu durum ise son dizede tekrar açıkça ifade edilmiştir. Manideki bütüncül anlam bir evliliğin kutsallığı ve ilk cinsel birleşmeden meydana gelmiştir.

Manilerin ilk iki dize ile son iki dize arasında bir anlam ilişkisinin olmadığını düşünmek; mani araştırmacılarının manilerin ilk yarılarının anlamlarını kolayca anlayamadıklarından, manilerin ilk yarılarını anlamsız olarak düşünmeye itmiş ve manilerin ilk yarılarının anlamlarını kavrama olanağını da tümüyle yitirmelerine neden olmuştur (Karabaş 1999: 71).

Maniler toplumun baskısı yüzünden şuur altına atılan cinsel isteklerin kanalize edilmesine ve bu yolla bilinçaltına atılan isteklerin hafifletilmesine olanak sağlamıştır (Başgöz 1957: 10).

Aşağıda manilerde bu bilinçaltına atılan cinsel arzuların simgesel kılıklarda karşımıza çıktığını göreceğiz.

Eleyez başa haça
Elim dolaştı saça
Yiğit ona demişem
Sevdiğini ala gaça

Elagöz dağının başını açması baharın gelişiyile üzerinde bulunan karların erimesi manasına gelmektedir. Dağ gökle yerin birleştiği noktadır ve erkek cinsel organını, yüksekliği ve erdemliliği (Eliade 2003: 114-115), başında bulunan kar ise meniye simgeler. Baharın gelişiyile doğa yeniden canlanır. Dağ üzerinde bulunan karın erimesiyle gök yeri döllemektedir ve eriyen kar suları toprağa canlılık katmaktadır. Toprak ise kadını simgelemektedir. İkinci dizedeki elin saça dolaşması birleşmeden duyulan hazzın şiddetini göstermektedir. Cinsel birliktelikte ellerin saçları derinlemesine okşaması haz verici bir davranıştır. Üçüncü dizedeki asıl erkek, yiğit diye nitelendirilecek olan kişinin cinsel manada karşısındakini birinci dizedeki dağın zirvesiyile de ilişkilendirerek hazzın doruklarına ulaştıran kişi olduğu ve bu hazzın zirvesi ise sevdiğini alıp götürün ifadesiyile son dizede yer bulduğu görülmektedir.

Göğde ilan olaydım
Ağaçlara gonaydım
Gece geden yiğidin
Nişanlısı olaydım

Burada gök erkeği, yılan ise erkeklik organını simgeler. Ağaç ise doğurganlığı, üremeyi, kadını simgeler. Erkek olan göğün, erkeklik organı olan yılan ile kadını simgeleyen ağacı döllemek istediği anlatılmıştır. Ayrıca yılanın dölleme işlevinden hareketle “*yılanın çocuk getirdiğine inanılır.*” (Eliade 2003: 178). Üçüncü dizedeki gece sözcüğüyle de ilk iki dizede anlatılanların gece yaşandığı belirtilmiştir. Yiğit, gök ile ilişkilendirilerek yüceltilmiştir.

Bacadan bahtım işıhdı
Tencere dolu gaşıhdı
Gaynene özün öldürme
Gızın mana aşıhdı

¹ Bir başka manide bu dize “Mehlenize goymurdun” olarak geçmektedir.

Maninin bütününde bir kızdaki bahsedildiği görülmektedir. Dolayısıyla ilk iki dizelerde de kıza simgeleyen ifadelerin olması gerekir. Baca kadın cinsel organını simgelemektedir. Işık hem güzelliği hem de dolaylı olarak ay'ı simgeler. Ay ise kadını, dişiliği temsil eder. Erkek kıza birlikteliğini bacadan bakıp ışık görmeye simgelemiştir. İkinci dizelerde geçen tencere yine kadın cinsel organını, kaşık ise erkeklik organını simgeler. Kaşığın tencerenin içinde olması ise bir birlikteliğin söz konusu olduğunu gösterir. Buradaki kaynana kızın kendisini, son dizelerde geçen kız ise kızın cinsel organını temsil eder. Erkek son iki dizelerde kıza hitaben kendisine sahip olduğunu belirtmiştir.

Aylar ıldıza dönüf
Gelinner gıza dönüf
Gece uzun men yalnız
Yorğanım buza dönüf

Ay güzelliği, kadını simgeler. Ayın yıldızla dönmesi parlaklığının yani kadının güzelliğinin solmasını belirtmektedir. Gelinlerin kıza dönmesi erkeklerinin yanlarında olmamasını anlatmaktadır. Bu durum özlem dolayısıyla gecenin daha da uzun geçmesine sebebiyet vermiştir. Yorganın buza dönmesi cinsel birlikteliği anımsatan sıcaklığın olmamasına göndermede bulunarak cinsel birlikteliğin yaşanmadığını göstermektedir. Maninin bütününde olumsuzluğa doğru bir gidiş söz konusudur. Anlama bu şekilde baktığımızda ilk iki dize ile son iki dize arasında sıkı bir anlam ilişkisi ve bütünlüğü olduğu göze çarpmaktadır.

Ayrıca maninin son iki dizesinde kadın veya erkekle ilgili bir durumdan bahsediliyorsa bu durumda ilk iki dizelerde bahsedilen cinsiyeti simgeleyen bir kavram da kullanılmıştır. Genel olarak "elma, nar, ayva" ifadelerinin geçtiği manilerin konusu kadındır.

Al almanın dördünü
Sev gözelin merdini
Seversen bir güzel sev
Çekme çirkin derdini

Al alma kızıl alma
Yollara dizil alma
Yar yanınnan geçende
Cevine süzül alma

Manilerin son iki dizesinde açıkça ifade edilen durum ilk iki dizelerde simgeler halinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu araba bizim olaydı
Tekerleri kızıl olaydı
Gireydim yar koynuna
Geceler uzun olaydı

Son iki dizelerde açıkça anlatılan cinsellik ilk iki dizelerde simgesel olarak ifade ediliyor. Araba kıza, teker ise kadın cinsel organını simgelemektedir. Tekerin yani kadın cinsel organının kızıl olması ise ilk birliktelik sonrası meydana gelen kanamayı temsil etmektedir. Kanamanın olması kızın bakire olduğunu gösterir ve bu erkeğin olmasını istediği durumdur.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi son iki dizelerde açıkça anlatılan durum ilk iki dizelerde simgesel kılıklarda yer almaktadır. Toplumda bastırılmış olan isteklerin ilk iki dizelerde yansımaları görüyoruz ve simgeledikleri anlamlar yerlerine konulduğunda maninin anlam bütünlüğü sağlanmış oluyor. Maniye bu şekilde baktığımızda maninin anlamsız olduğu düşünülen ilk iki dizesi ile son iki dizesi arasında sıkı bir anlam ilişkisi olduğu görülüyor. Toplum bilinçaltına attığı bastırılmış duygularını direkt söyleme olanağı bulamaz. Buna toplumsal kurallar, din, gelenek ve töreler engel olur. Bastırılan

bu istek ve dürtüler bu şekilde simgeselleştirilerek maniler yoluyla kanalize edilir ve biraz olsun bilinçaltı sembollerle dışa yansıtılarak toplum kendini rahatlatmış olur.

KAYNAKÇA

- BAŞGÖZ, İlhan, (1957), *Manilerimizden*, Ankara: Dost Yayınevi.
BORATAV, Pertev Naili, (1973), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
ÇOBANOĞLU, Özkul, (2010), *Halk Bilimi Kuramları Ve Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
ELİADE, Mircea, (2003), *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
EMRE, İsmet, (2006), *Edebiyat ve Psikoloji*, Ankara: Anı Yayıncılık.
GÖZAYDIN, Nevzat, (1989), "Anonim Halk Şiiri Üzerine", Türk Dili, Sayı:445-450 s. 1-104.
JUNG, Carl, Gustav, (2006), *Analitik Psikoloji*, Çeviri: Ender GÜROL, İstanbul: Payel Yayınevi.
KARABAŞ, Seyfi, (1999), *Bütüncül Türk Budun Bilimine Doğru*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
OĞUZ, Editör m. Öcal, (2011), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, (2004), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
YARDIMCI, Mehmet, (2002), *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri*, Ankara: Ürün Yayınları.

KAYNAK ŞAHISLAR

DİNLER, Fatma, Subatan Köyü